

ZNOVU O FOUCAULTOVI

IVAN BURAJ: Foucault a moc. Bratislava, Univerzita Komenského 2000, 188 s.

Svoju monografiu začína I. Buraj nastolením otázky. Pýta sa, či po všetkých tých knihách, článkoch, vystúpeniach a polemikách, ktoré Foucaultovo dielo vyvolalo, je ešte stále potrebné vracat' sa k nemu a pridávať k rozsiahlemu zoznamu foucaultovskej literatúry ďalší titul. Pohľad na bibliografiu prác o Foucaultovi takúto otázku priam vnucuje a je pochopiteľné, že každý nový pokus o skúmanie jeho diela sa musí s pochybnosťami tohto druhu vyrovnat'. Ak nejakú tému nespracúvame preto, že je v popredí záujmu, ale preto, že chceme povedať niečo nové, potom v nás stopy, čo zanechali zástupy predchodcov, musia prebúdzat' pochybnosti tohto druhu.

Tieto pochybnosti sú v tomto prípade ešte zosilnené skutočnosťou, že takmer všetci, čo o Foucaultovi písali, sa vyjadrovali k jeho koncepcii moci. Hoci problém moci vôbec nebol jediným problémom jeho filozofických prác, hoci v nich okrem toho môžeme nájsť ešte aspoň dva ďalšie, t.j. problém pravdy a problém subjektu, jednako práve nastolením otázky moci sa Foucault v očiach mnohých interpretátorov identifikoval a dodnes ho pokladajú predovšetkým za filozofa moci. On sám sa síce v poslednom období svojho vývinu pokúšal problematiku moci zahrnúť do problematiky subjektu, stále však platí, že hovoriť o Foucaultovi, znamená predovšetkým hovoriť o tom, ako chápal, študoval a odhaľoval mocenské vzťahy pôsobiace v modernej spoločnosti. Burajova monografia chce byť príspevkom k tejto literatúre, už jej titul naznačuje, že v nej pôjde o tú tému z foucaultovského repertoára, ktorá je najčastejšie analyzovaná, najčastejšie komentovaná, najčastejšie spomínaná.

Takže otázka "Prečo zase Foucault?" by sa v tomto prípade dala doplniť otázkou: "Keď už to má byť Foucault, tak prečo zase moc?" Je podľa mňa príznačné, že s otázkou, či je pojem moci naozaj až taký dôležitý, sa musel vyrovnávať aj sám Foucault. V jednom článku zo svojho posledného obdobia (*Prečo študovať moc: otázka subjektu*, 1982) Foucault spomína, ako sa v známych francúzskych novinách objavil názor jedného čitateľa, ktorého udivovalo, že toľkí ľudia odrazu vyzdvihujú pojem moci. Tento čitateľ sa pýtal, či je táto téma naozaj taká nezávislá, že sa ňou možno zaoberať bez ohľadu na ostatné problémy. Foucault v tejto súvislosti poukazuje predovšetkým na to, že otázka moci nie je iba teoretická, ale že je to aj súčasť našej vlastnej skúsenosti: stačí pripomenúť skúsenosť modernej spoločnosti s takými "patologickými formami" moci, akými boli fašizmus a stalinizmus. Táto skúsenosť je pre nás preto silným podnetom na uvažovanie o povahe moci, lebo tušíme, že obidve tieto formy napriek svojej zvrátenosti využívali myšlienky a vynálezy, ktorá splodila naša politická racionalita. A Foucault z toho uzatvára: "Potrebujeme novú ekonómiu mocenských vzťahov - slovo ekonómia sa tu používa vo svojom teoretickom i praktickom zmysle. Vnesme do slov poriadok: od čias Kanta je úlohou filozofie zabraňovať, aby rozum prekročoval hranice dané skúsenosťou; ale od tých istých čias, t.j. odkedy sa začal rozvíjať

moderný štát a politické riadenie spoločnosti, je úlohou filozofie zároveň varovať pred excesmi moci politickej racionality." ([2], 44) Foucault takto k programu "ekonómie mocenských vzťahov" nachádza paralelu v Kantovej myšlienke hraníc poznania: na jednej strane stojí úloha varovať pred excesmi politickej racionality, na druhej zamer obmedziť náš sklon k racionalistickej metafyzike. Táto paralela nájde svoje pokračovanie tam, kde Foucault uvažuje o pozitívnych aspektoch svojho projektu štúdia mocenských vzťahov. Na konci Foucaultovho článku sa Kant znovu objaví, tentoraz ako autor odpovede na otázku *Čo je osvietenstvo?* Podľa Foucaulta Kant vo svojej odpovedi na otázku položenú nemeckým časopisom prejavil úplne nové chápanie človeka a spoločnosti. Nešlo mu o to, uvažovať o človeku ako o všeobecnom a nehistorickom subjekte; pýta sa niečo iné: "na to, čo sme vo veľmi presnom okamihu histórie. Kantova otázka vedie k analýze nás samých a zároveň našej prítomnosti." ([2], 52)

Toto kantovské vyústenie skúmania otázky *Prečo študovať moc?* uvádzam preto, lebo v ňom vidím naznačenie smeru, akým by sme mali postupovať pri hľadaní odpovede na otázku *Prečo študovať Foucaulta?* Ak to má byť štúdium produktívne, ak má nadviazať na líniu Foucaultových analýz mocenských vzťahov a prevziať do seba ich impetus, potom nám jeho výsledky musia hovoriť nielen o Foucaultovi, jeho knihách, štúdiách a rozhovoroch, ale aj a predovšetkým o nás samých a našej historickej prítomnosti. Skrátka, musíme v ňom nájsť pokračovanie toho skúmania kantovského problému, ku ktorému sa Foucault sám tak zreteľne prihlásil. A z toho potom vyplýva aj kritérium pre hodnotenie tých prác, ktoré sa vracajú k Foucaultovej filozofii: budú opodstatnené do tej miery, do akej nás približovaním Foucaultových myšlienok pripravujú na pochopenie našej prítomnej historickej situácie.

Nazdávam sa, že keď na Burajovu monografiu uplatníme toto kritérium, budeme môcť na otázku jej oprávnenosti a produktivnosti odpovedať pozitívne. Jeho analýza Foucaultovho chápania moci nás skutočne vedie k nastoleniu otázok, ktoré svojim významom prekračujú rámec dejinofilozofických skúmaní a miera k podstatným aspektom našej spoločenskej reality. Zámerne hovorím o nastoľovaní otázok, a nie o prinášaní hotových odpovedí. Nečakajme nijaké priame aktualizácie, nijaké uvádzanie príkladov zo súčasnosti, nijaké pokusy o "odhaľovanie" mocenských manipulácií v politických a spoločenských pohyboch prebiehajúcich okolo nás. I. Buraj sa drží zvolenej témy a pozorne skúma všetky podstatné charakteristiky Foucaultovej koncepcie mocenských vzťahov. Dôkladnosť, s akou pristupoval k štúdiu Foucaultových prác, sa zreteľne prejavuje na každej stránke tejto monografie. Vidno, že preňho bola samozrejmosťou požiadavka, na ktorú sa u nás ešte dosť často zabúda: ak chceš písať o nejakom autorovi, neopieraj sa o preklady a komentáre, ale predovšetkým si v origináli prečítaj všetko dôležité, čo napísal! Monografiu *Foucault a moc* z tohto hľadiska možno odporúčať aj ako príklad poctivého prístupu k čítaniu a analýze filozofického textu. Zároveň nám táto monografia ukazuje, že dôkladné štúdium prameňov vôbec nemusí vyústiť do záplavy pedantských podrobností; ak je podriadené výberu a argumentačnej línii výkladu, môže sa stať východiskom pre takú expozíciu problematiky, ktorá presahuje kontext čisto historických štúdií a podnecuje problematizovanie prítomných postojov a vzťahov. Práve v tomto zmysle je Burajova práca príspevkom k naplňaniu úlohy, formulovaním ktorej sa Foucault prihlásil ku kantovskej inšpirácii. Zasväcovanie

do Foucaultovej teórie moci tu čitateľa pripravuje na to, aby sa vzápätí novým spôsobom pozrel na spoločenskú realitu.

Aby som bol trochu konkrétnejší, spomeniem aspoň Burajove analýzy univerzálnej charakteristiky moci. Koľko skreslených interpretácií a neprimeraných reakcií vyvolalo Foucaultovo tvrdenie, že moc je univerzálna! Niektorí v tom našli príležitosť obviňovať Foucaulta z univerzalizmu a pripisovali mu potom tendenciu redukovať všetky osobitosti spoločenských vzťahov a procesov na nediferencovaný základ, akým je vraj všadeprítomná moc. Iní zasa ten istý univerzalizmus Foucaultovi rovnako horlivo pripisovali s nádejou, že v ňom nájdu alibi pre svoju neschopnosť zaoberať sa konkrétnymi podobami historického procesu. Obidve tieto stanoviská I. Buraj vo svojej monografii vyvracia, poukazujúc na to, že univerzálny charakter moci sa pre Foucaulta stal výzvou pracovať na dešifrovaní jej vždy konkrétnych a historicky premenlivých foriem. Ak je moc všade, vôbec to ešte neznamená, že všetko je moc a že my si môžeme odpustiť námahu s analýzou historických zvláštností. Chcel by som v tejto súvislosti zvlášť oceniť úsilie, s akým Buraj rozptyľuje nejasnosti, ktoré často vyvoláva Foucaultovo tvrdenie, že vedenie je moc. Zatiaľ čo vo Foucaultových historických štúdiách sa téza o spätosti vedenia a mocenských vzťahov stala východiskom pre rekonštrukcie premenlivej a diferencovanej hry vzájomných vzťahov, bežná predstava sa uspokojuje s tvrdením, že Foucault vedenie s mocou jednoducho stotožnil. Kapitulu 2.3 *Moc je vedenie (a vedenie je moc)* pokladám za veľmi dobrý príspevok k rozptyľovaniu takýchto simplifikácií.

I. Buraj viackrát zdôrazňuje, že dôležitým znakom Foucaultovej koncepcie je nerepresívne, pozitívne chápanie moci. Naznačuje, že prostredníctvom tejto črty Foucault "akoby chcel sumarizovať azda najdôležitejší výsledok svojich dlhoročných skúmaní v oblasti moci a mocenských vzťahov" ([1], 92-93). S týmto hodnotením možno súhlasiť. No ani tento výsledok nie je poslednou bilanciou Foucaultovho teoretického vývinu, aj v tomto bode sa mu zároveň s revíziou predchádzajúcich etáp otvorila možnosť vstúpiť do nového terénu filozofických skúmaní. Pozitívna charakteristika moci sa preňho stala východiskom štúdií, v ktorých začal dominovať pojem subjektu. Foucault sa vo svojich prácach o sexualite vrátil ku Grékom a začne uvažovať o morálnej problematike. Z pochopiteľných dôvodov je táto etapa v monografii *Foucault a moc* zachytená len čiastočne. Pripravuje nás však na vstup aj do oblasti, kde sa procesy individuácie premieňajú na konštituovanie seba samého ako morálneho subjektu.

LITERATÚRA

- [1] BURAJ, I.: Foucault a moc. Bratislava, Univerzita Komenského 2000.
- [2] FOUCAULT, M.: Prečo študovať moc: otázka subjektu. In: Gál, E. - Marcelli, M. (ed.): Za zrkadlom moderny. Bratislava, Archa 1991.

Miroslav Marcelli

Prof. PhDr. Miroslav Marcelli, CSc.
Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
Šafárikovo nám. 6
818 06 Bratislava
SR